

Cuprins

<i>Abrevieri</i>	5
<i>Introducere</i>	9
Capitolul I. SPEUSIPPUS.....	13
Ontologia lui Speusippus.....	15
1. Nivelurile ontologice	15
2. Unul și principiul Multitudinii.....	22
3. Numerele	44
4. Geometricele	80
5. Sufletul.....	112
6. Universul	124
7. Receptaculele	131
8. Zeul.....	135
9. Intelectul	138
10. Timpul.....	141
Capitolul II. XENOCRATES.....	145
Ontologia lui Xenocrates	148
1. Substanțele (Ordinea existenței).....	148
2. Primele Principii.....	153
3. Formele	159
4. Numerele	171
5. Geometria	181
6. Linia indivizibilă	194
7. Minimul indivizibil (Teoria atomică)	215
8. Specia și genul.....	218
9. Universul	228
10. Providența	242
11. Timpul.....	242

12. Sufletul	243
13. Intelectul	267
14. Zeii	269
15. Daimonii	286
<i>APENDICE. Sursele primare</i>	295
Speusippus	295
Xenocrates.....	336
<i>Sursele primare</i>	403

Capitolul I

Speusippus (cca 407-339 î.Hr.)

Speusippus l-a succedat pe Platon la conducerea Academiei din Atena, în timpul Olimpiadei a o sută opta (347 î.Hr.). Referitor la originea acestui gânditor, Numenius,³ *Vitae Aristotelis*⁴ și Diogenes Laertios îl descriu ca fiind nepotul fondatorului Academiei din Atena: „...fiul lui Eurymedon, care aparținea districtului Myrrhinos și era fiul Potonei, sora lui Platon.”⁵ Diogenes Laertios ne mai spune că acest *academicos* a condus școala ateniană timp de opt ani, până la data morții sale, în 339, istorie susținută și de ps.-Galen, care afirmă că Speusippus a condus școala pentru „un scurt timp (χρόνον τινὰ βραχὺν)”.⁶ Aceste extrem de puține detalii, din nefericire, sunt singurele care ne pot lumina asupra acestui caracter. Ceea ce urmează îl prezintă pe Speusippus într-o tentă anecdotică, ironică și persiflatoare, iar Diogenes Laertios este, în stilul său caracteristic, destul de generos în acest sens. Un alt lucru amintit de ps.-Galen și Diogenes este acela că Speusippus era grav bolnav, încă de când conducea Academia.⁷

Diogenes Laertios ne oferă și o listă a scrierilor acestui gânditor, care cuprinde treizeci de titluri, printre care amintim: *Despre plăcere*, *Despre filosofie*, *Despre zei*, *Despre suflet*, *Comentarii dialogate*, *Dialoguri despre cercetarea asemănărilor* (10 cărți), *Clasifi-*

---

³ *Fragmenta*, 24, 5-6.

⁴ *Vita Marciana*, 13, 1-3.

⁵ Diogenes Laertius, *Vitae philosophorum*, IV, 1.

⁶ *De historia philosophica*, 3, 15-16.

⁷ *De historia philosophica*, 3, 16-17; Diogenes Laertius, *Vitae philosophorum*, IV, 3-4.

cări și ipoteze referitoare la asemănări, *Despre genurile și speciile exemplilor*, *Elogiul lui Platon* și *Despre legiferare*.⁸ O importantă lucrare, din care probabil s-au păstrat câteva fragmente care vorbesc despre problemele matematicii, se regăsește într-un titlu consemnat de către scriitorii antici, *Despre numerele pythagoreene*, desigur o lucrare de căpătâi pentru înțelegerea doctrinei ontologice matematice a școlii platoniciene din Atena și a lui Speusippus.

În legătură cu învățătura sa, Diogenes Laertios ne spune: „A rămas un partizan fidel al învățăturilor lui Platon”⁹. Acest lucru este amintit și de către Numenius¹⁰ și Clement Alexandrinul.¹¹

---

⁸ *Vitae philosophorum*, IV, 4-5.

⁹ *Vitae philosophorum*, IV, 1.

¹⁰ *Fragmenta*, 24, 5-7.

¹¹ *Stromata*, II.4.19, 3.

ONTOLOGIA LUI SPEUSIPPUS

1. Nivelurile ontologice

Speusippus, în fragmentele păstrate din literatura Antichității, ne este prezentat ca susținând existența mai multor niveluri ontologice. Aristotel și comentatorii săi ulteriori ne vorbesc despre patru, iar Iamblichus despre cinci niveluri, spre deosebire de Platon care, în ontologia sa tardivă, consemnată în *Agrapha dogmata*, susținea existența a doar trei asemenea niveluri (Unul-Diada-Numerele/Multitudinea¹²). Această direcție, însă, este comună dezvoltării ontologiei platoniciene, după cum vom remarca în secolele următoare, direcție care va culmina cu sistemele ontologice construite de gnostici, Plotin,¹³ neoplatonicieni sau Dionisie Areopagitul.

Pentru reconstituirea sistemului ontologic, vom face apel la sursele antice, consemnate printre *Fragmenta* stabilite de L. Tarán¹⁴ și Margueritta Isnardi-Parente¹⁵ cu precauția notată de cercetătorul John Dillon în mai multe rânduri,¹⁶ alături de câteva pasaje consistente ca lungime și coerență, considerate ca aparținând gândirii lui Speusippus de către Philip Merlan într-un studiu revoluționar, publicat în anul 1953,¹⁷ respinse de Tarán,

---

¹² *Metaph.*, 1028b15–27: Ideile, Matematicile și corpurile sensibile.

¹³ Dillon, *The Middle Platonists. A Study of Platonism 80 B.C. to A.D. 220*, London: Duckwoth, p. 12.

¹⁴ L. Tarán, *Speusippus of Athens* (*Philosophia Antiqua*, XXXIX), Leiden: Brill, 1981.

¹⁵ Marguerita Isnardi Parente, *Speusippo. Frammenti. Edizione, traduzione e commento*, Napoli: Bibliopolis, 1980.

¹⁶ Dillon, *The Middle Platonists, The Heirs of Plato*, passim.

¹⁷ Merlan, *From Platonism to Neoplatonism*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1960, capitolul V. Referitor la textul preluat de Merlan din *De communi mathematica scientia*, al lui Iamblichus, cap. IV, Merlan afirma: „Simi-

din motive considerate de către alți cercetători subiective,¹⁸ însă acceptate în ediția fragmentelor lui Speusippus pregătită de Marguerita Isnardi Parente. Cu siguranță, și literatura secundară va avea un aport obiectiv în dificilul demers de reconstituire a acestui sistem,¹⁹ grație studiilor și capitolelor câtorva cărți care tratează istoria gândirii în Vechea Academie platoniciană din Atena.

Aristotel, *Metaph.*, 1028b15–27; Ps.–Alexandru, *In Arist. Metaph. comm.*, 462,34–463,1; Asclepius, *In Metaph.*, 377, 34–378, 3; 379, 12–15. Fragmentele păstrate în scrierile lui Aristotel, ps-Alexandru din Aphrodisia și Asclepius prezintă un sistem ontologic care îi este atribuit lui Speusippus, ce susține existența mai multor substanțe (sau genuri ontologice), „în număr mai mare de trei”.²⁰ Acest lanț ontologic începe cu Unul, definit ca *ousia*, urmat de alte substanțe și principii ale acestor substanțe, anume patru οὐσίας, și desigur tot atâtea ἀρχὰς.²¹ Ordinea existenței prezintă pe primul plan substanța Unului, urmată de substanța Numerelor, substanța Mărimilor și substanța Sufletului. Cu ușurință putem observa că nu este amintită substanța care compune Universul sensibil, care este imposibil să nu se fi regăsit în sistemul ontologic al lui Speusippus.

Schematizând cele patru fragmente, obținem următoarea ierarhie a substanțelor, prezentată de Aristotel și de comentarii săi:

---

laritatea dintre Aristotel și *Isc* (Iamblichus, *Mat. Comm.*, n.n.) este suficientă pentru a stabili dacă *Isc* prezintă ideile lui Speusippus; și diferența dintre *Isc* și Aristotel este destul de mare spre a stabili că *Isc* nu derivă din Aristotel.” *op.cit.*, p. 100.

¹⁸ J. Dillon, „Speusippus in Iamblichus”, *Phronesis*, 29 (1984), pp. 325–332.

¹⁹ H.A.S. Tarrant, *st.cit.*, p. 131.

²⁰ Ps-Alexandru Aphrodisiensis, *in Metaph.*, pp. 462, 34.

²¹ *Metaph.*, 1028b15–27: δὲ καὶ πλείους οὐσίας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἀρχάμενος, καὶ ἀρχὰς ἐκάστης οὐσίας.

Aristotel	ps-Alexandru	Asclepius	Asclepius
1. ἐνός	τὸ αὐτοέν	μεγεθῶν	τοῦ ἐνός ἀρχάμενος,
2. ἀριθμῶν	τῶν ἀριθμῶν	ἀριθμῶν	τῶν ἀριθμῶν
3. μεγεθῶν	τῶν μεγεθῶν	οὐσίαν νοῦ	τῶν μεγεθῶν
4. ψυχῆς	τῆς ψυχῆς	ψυχῆς	ψυχῆς

În afară de fragmentul lui Aristotel, care aduce în discuție ontologia lui Speusippus, toate celelalte fragmente nu sunt decât interpretări ulterioare, uneori eronate, la *Metaph.*, 1028b15–27. În fragmentul atribuit lui Speusippus, din *De communii mathematica scientia* 4, vom găsi lângă aceste patru niveluri și un al cincilea, atribuit corpurilor sensibile și care încheie ierarhia existenței. Întorcându-ne la gândirea lui Platon, găsim că acesta atribuie existenței doar trei niveluri, clasificate ca *genos*, termen cu cel mai mare grad de probabilitate asumat și de către Speusippus pentru prezentarea nivelurilor existenței. Astfel, în *Timaios*, citim: „Oricum, pentru moment trebuie să reținem că există trei genuri: ceea ce devine; cea în care are loc devenirea; și modelul după a cărui asemănare ceea ce devine se naște.”²² În *Metafizica*, Aristotel îi atribuie lui Platon, ca niveluri ontologice: Unul (Ideile), Diada (materia) și rezultatul acestora, Numerele²³; și tot în această lucrare, Stagiritul mai afirmă că Platon susținea că „Ideile și (entitățile) Matematice (sunt) două substanțe, iar al treilea (gen este) cel al substanțelor corpurilor sensibile...;”²⁴ de asemenea, găsim faptul că și Aristotel susținea existența a trei substanțe: sensibilă, eternă și imuabilă.²⁵

În fragmentul păstrat în scrierea lui Iamblichus,²⁶ cele cinci niveluri ale existenței susținute de Speusippus pot fi o

²² *Ti.*, 50c-d.

²³ *Metaph.*, 987b-988a.

²⁴ *Metaph.*, 1028b.

²⁵ *Metaph.*, 1069a-b.

²⁶ *Comm.Math.*, 4,15-52; 96-107.

consecință a interpretării primelor cinci Teze ale dialogului lui Platon, *Parmenide*, combinate cu alte remarci ontologice preluate din dialogurile fondatorului Academiei. Iamblichus, în aceste pasaje, prezintă într-un mod mai complex și ceva mai nuanțat sistemul ontologic atribuit lui Speusippus²⁷, pornind însă de la Unu și Diadă (Principiul Multitudinii), aspect care este prezentat sumar în fragmentele consemnate de Aristotel și de Proclus.²⁸ În acest pasaj, ierarhia Existenței ne este astfel prezentată:

1. τὸ ἓν ἢ ἀρχὴν τὴν τοῦ πλήθους
  2. ἀριθμῶν
  3. μεγέθους (τῆς γεωμετρικῆς οὐσίας)
  4. τοῖς τετάρτοις
  5. πέμπτοις
- Unul și Principiul Multitudinii
 Numerele
 Mărimile (substanța geometrică)
 Al patrulea (gen)
 Al cincilea (gen)

Ce putem observa cu ușurință este faptul că Speusippus, abandonează Teoria Ideilor,²⁹ susținută de ontologia dialogurilor lui Platon, prezentată în *Republica* și *Timaios*, în favoarea unei teorii a numerelor, numită de H.A.S. Tarrant „un realism matematic”.³⁰ Această abandonare a Ideilor este adesea amintită de Aristotel, care încearcă să surprindă acest aspect ontologic prin prisma unor dificultăți întâmpinate de sistemul unor platonicieni: „Dar se ivesc multe dificultăți, de care unii s-au ferit respingând teoria (Formelor), cei care acceptă că Unul este primul Principiu și element, dar (numai) al numărului matematic...”³¹

²⁷ H. Happ, cf. *Hyle*, p. 208.

²⁸ Proclus, *In Prm.*, pp. 38, 32-40, 7.

²⁹ J. Dillon, *The Middle Platonists*, pp. 16-17; H.A.S. Tarrant, *st.cit.*, pp. 130-131.

³⁰ H.A.S. Tarrant, *st.cit.*, p. 130.

³¹ *Metaph.*, 1091b22-26.

Întorcându-ne la problema nivelurilor ontologice, găsim atractivă ipoteza emisă de H.A.S. Tarrant, în studiul său publicat în anul 1974, care pune în legătură gândirea lui Speusippus cu dialogul platonician *Parmenide*. Această legătură poate fi cu ușurință întrezărită în fragmentele păstrate de Iamblichus, dar extrem de dificil în pasajele doxografice oferite, în cea mai mare parte, de tradiția peripatetică. Această legătură este de asemenea facilitată prin intermediul gândirii platoniciene ulterioare (în special neopythagoreanul Moderatus), dar Speusippus este posibil a fi primul autor care a dus gândirea platoniciană către un astfel de sistem derivat din interpretările dialogului *Parmenide*. Amintim faptul că pentru Aristotel și tradiția sa sistemul lui Speusippus este prezentat, în raport cu existența, drept „... (o serie) de fragmente”,³² însă gândirea acestui *academicos* pusă alături de dialogul platonician amintit elucidează o structură a existenței foarte cursivă, cu răspunsuri pentru fiecare problemă ontologică, prezentând un descens ontologic gradat către ultimul nivel al *Ființei*, reprezentat de substanțe și principii, concepție folosită ulterior și de către neoplatonism. De asemenea, în înregistrarea lui Iamblichus, putem vedea și un raport de influență care poate proveni din *Agrapha dogmata*; anume, Speusippus, în diverse ocurențe, combate ontologia platoniciană, probabil ajustându-și sistemul în concordanță cu teoriile emise de Platon în dialogul *Parmenide*. Această legătură cu doctrina nescrisă se reflectă în câteva instanțe, care pot fi raportate sub aspect conceptual sau terminologic, întrucât dialogul *Parmenide* nu prezintă un tablou complet al existenței în anumite puncte esențiale, anume aspectul cosmogonic.

Cele cinci diviziuni ale existenței pot fi întrezărite și prin intermediul atributelor aduse în discuție în textul lui Iamblichus, la care vom adăuga și fragmentele provenite din scrierile celorlalți autori antici.

---

³² *Metap.*, 1075b37–1076a4. Vezi și J. Dillon, *op.cit.*, pp. 13-14; L. Tarán, *op.cit.*, pp. 49-52.

Întorcându-ne la textele atribuite lui Platon, găsim cinci genuri și folosirea, adesea, a unei distincții încincite a aspectelor ontologice³³ sau epistemologice.³⁴ Aceste distincții încincite au fost puse chiar în legătură cu gândirea lui Speusippus, acestuia fiindu-i atribuite și lucrări atribuite lui Platon, însă clasificate de studii ca fiind dubia, precum: *Epinomis*³⁵ și *Epistola VII*.³⁶ Ce remarcăm în dialogul *Epinomis* este faptul că sunt prezentate cinci genuri de ființe inteligente: zei vizibili (stelele), ființele eterului, ființele aerului și apei, ființele celui de-al treilea și ale celui de-al patrulea gen și oamenii, al cincilea gen, atribuiți celor cinci *genuri* prin care sunt identificate elementele.³⁷ De asemenea, epistemologia *Epistolei VII* prezintă mecanismul cunoașterii prin: nume, definiție, imagine, cunoaștere și „al cincilea lucru”, elemente care duc la cunoașterea bine întocmită.³⁸ O altă încincire a existenței apare discutată în *Timaios* 52, care atribuie câte unui element o figură geometrică. Întrebarea dacă există cinci universuri primește un răspuns negativ, față de atribuirea unuia unic (κόσμους... ἓνα ἢ πέντε). Desigur, Speusippus nu a susținut ideea celor cinci universuri, ci a unui Univers unic, iar manifestarea existenței a fost manifestată într-un mod încincit. Tot la acest capitol, amintim ipoteza lui Tarrant, care asumă faptul că personajul Theodor din Soli, descris de Plutarh,³⁹ urmează gândirea speusippeană în anumite aspecte, anume atribuirea a cinci substanțe celor cinci universuri, universuri în care chiar credea gânditorul conturat de Plutarh.⁴⁰ Theodor din Soli, asemenea lui Platon, afirma exis-

---

³³ *Epin.*, 984b-d.

³⁴ Platon, *Epistola VII*, 342a și cont.

³⁵ Dialog pe care multe elemente îl recomandă ca aparținându-i lui Filip din Opus.

³⁶ H.A.S. Tarrant, *st.cit.*, p. 138.

³⁷ Cf. *Epin.*, 981c și cont.

³⁸ *Epin.*, 342a-344a.

³⁹ *De defectu*, 427a și cont.

⁴⁰ H.A.S. Tarrant, *st.cit.*, p. 132.